

Güneş C. (2021). Geşedana hişî û zimanî di serdema zaroktîya pêşîn da. *Folklor û Ziman*. 2(1), 97-115.

Wergirtin/received: 08.02.2021

Qebûlkirin/accepted: 06.04.2021

ORCID: 0000-0001-6132-4373

GEŞEDANA HIŞÎ Û ZIMANÎ DI SERDEMA ZAROKTÎYA PÊŞÎN DA

Cemil Güneş*

Kurte

Geşedana hişî û zimanî di jîyana mirovan da cihekî gelekî giring digire. Ev giringî zêdetir jî di serdema zaroktîya pêşîn da bandora xwe li mirovan dike. Di navbera ziman û hişî da têkilîyeka pir xurt heye. Her du hêman jî di bin bandora hevûdin da dimînin û rê li ber pêşveçûna hevûdin vedikin. Mijara vê lêkolînê giringî û têkilîya geşedana hişî û zimanî ye di zaroktîya pêşîn da. Mijar ji sê binbeşan pêk dihê. Ev beş jî bi sernavê geşedana hişî di zaroktîya pêşîn da, geşedana zimanî di geşedana zaroktîya pêşîn da û têkilîya hişî û zimanî di zaroktîya pêşîn da ne. Me bi vê lêkolînê xwest ku em bandora hişî ya li ser zimanî û bandora zimanî ya li ser hişî zelaltir bikin. Herwiha me xwest em bigihîjin wê encamê ku serdema zaroktîya pêşîn, di pêşveçûn yan paşveçûna geşedana hişî û zimanî da roleka giring dilîze. Ji bo vê lêkolînê rêbaza lîtaraturî hatîye bikaranîn.

97

Peyvên sereke: Geşedan, hiş, zarok, ziman, zaroktîya pêşîn

* Vekolerê serbixwe. Dîyarbekir. E-mail: dilken1308@gmail.com

COGNITIVE AND LINGUISTIC DEVELOPMENT IN EARLY CHILDHOOD

Abstract

Cognitive and linguistic development plays a very important role in people's lives. This importance further affects people in their early childhood. There is a very strong connection between language and consciousness. Both elements remain under the influence of each other and pave the way for mutual development. The subject of this study is the importance and relationship of mental and linguistic development in early childhood. The subject consists of three subsections. These subsections are the development of consciousness in early childhood, language development in early childhood, and the relationship between consciousness and language in early childhood. We wanted to clarify the effect of mind on language and the effect of language on mind with this study. We also wanted to conclude that early childhood plays an important role both in the development and retardation of cognitive and linguistic skills. Literary method has been used in this study.

Keywords: Development, cognition, child, language, early childhood

Destpêk

Mirov di jîyana xwe da ji alîyê geşedanê ve di gelek qonaxan ra derbas dibin. Ji geşedana fîzîkî bigirin heta geşana hişî, ji geşedana zimanî bigirin heta geşedana psîkolojîk. Ev tev jî di jîyana mirovan da cihekî gelekî giring digirin. Çawa ku giringîya van tevan di jîyana mirovan da hebe jî em dê di vê lêkolîna xwe da li ser geşedana hişî û zimanî bisekinin.

Geşedana hişî û zimanî ji zayîna mirovan dest pê dike û heta mirina wan jî bi awayekî, kêman yan zêde dewam dike. Bêguman giringîya van geşedanên di hemû serdemên mirovan da ne wekî hev e. Ev geşedan di serdemên zaroktîyê da cuda û di sermen din yê mirovan da bi awayekî cuda derdikevin pêş. Her serdem xwedî taybetmendiyên cuda ne û ev taybetmendî bi awayên cuda bandora xwe li ser mirovan dike. Em dê di vê lêkolîna xwe da geşedana hişî û zimanî ya serdema zaroktîya pêşîn bisekinin.

1. Geşedana Hişî ya Zarokan

Zarok bi naskirin û kişîfîkirina amûrên derûdora xwe serkeftina pêşîn ya geşedana hişî tahm dikin. Ev tahm ji bo zarokan pêvajoyeka dijwar û bêhempa ye. Ji bo pêşveçûna hişî ya bi kiryarên famkirin û hînbûna cîhanê pêk dihê, geşedana hişî dihê gotin. Ev geşedan ji pitiktîyê dest pê dike û heta dimire dewam dike. Herweha ew pêvajoya bibandor ya naskirin, fikirîn û hînbûna zarokan ya derûdor û cîhanê ye (Sönmez, 2000, r. 90).

Hişê mirovan ewqas tiştêkî bêhempa ye ku hîn jî ji hemû alîyên xwe ve baş nehatîye famkirin. Hemû xebatên ku di vî warî da hatine kirin, bêguman ji bo famkirina hişê mirovan in. Divê ev jî neyê jibîrîkirin ku hişê zarokan li gor yê mezinan, ne hestîyî ye, vezelok e ango hin taybetîyên din bandora xwe li ser wan zêdetir dike (Vygotsky, 2020, r. 7). Ji bilî hêjabûna xwe, ji ber taybetîya xwe ya razberbûnê famkirina hişî ne ewqas hêsan jî bûye. Ev famkirin bi piranî bi alîkarîya çavdêrîyê çê bûye loma ev çavdêrî bûye sedema ku gelek fikir û teorîyên derheqê hişî da derkevin holê.

1.1. Teorîyên Geşedana Hişî

Zarok di pêvajoya geşedana hişî da di nava pêvajoya famkirina derûdora xwe û bipêşvebirina hunerên xwe yê fikirînê da ne. Fikirên curbicur yê gelek kesên mîna Piaget, Bruner, Vygotsky ve Gagneyî derheqê geşedana hişî ya

zarokan da hene. Van kesan hewil dane ku dîtin û têgihîştina zarokan ya cîhanê fam bikin. Li gor Bacanlıyî fikir û teorî çiqasî zêde bin jî ew rêza geşedana hişî naguhere. Teorîyên geşedana hişî bi giştî xwedî çar pîvan in. Ev pîvan jî ev in: a) Serdem naguherin, li gor rêzekê derdikevin holê. Ne mumkin e ku mirov rêza serdeman biguherînin. b) Di navbera serdeman da rêzeka hiyerarşik heye. Her serdem destkeftiyên serdema berî xwe jî dihewîne. c) Cudahiyên kesî heye ango her kes li gor taybetiyên xwe bi pêş ve diçe. d) Di her serdemê da taybetiyên diyaroker hene (Bacanlı, 2002, r. 76).

Ji xebatên geşedana hişî ya zarokan, xebata herî bibandor ya Jean Peagetî ye. Peagetî li gor çavdêrî û tecrubeyên xwe geşedana hişî bi çar serdeman pênase kirîye. Li gor wî geşedana hişî li gor van serdeman bi awayên cuda bi pêş ve diçe. Serdema motor-sehekî (0-2), serdema berî kiryarîyê (2-6), serdema karên şênber (6-11) û serdema karên razber (12-16) (Gander û Gardiner, 2015, r. 252).

Serdema motor-sehekî ji zayîna zarokan heta du salîya zarokan dewam dike. Zarokên vî wextî her ku diçe bi derûdora xwe ra zêdetir li hev dikin. Ji aliyê hunerên hişî ve nafikirin û nizanin, herweha ne xwedî hunereka axiftinê ne jî loma bi piranî ji aliyê tevgerên xwe yê motor-sehekî ve dizanin û difikirin (Piaget û Inhelder, 2020, r. 12) Ango ev serdem pêşî bi bikaranîna sehekan dest pê dike. Piştî meha şeşan hunerên motorî û di sala duyem da hunerên sereke dest pê dikin. Zarok êdî bi alîkarîya sehekên xwe dest bi kiryarên hişî yê nekompleks dikin. Di hişên xwe da şemayên nû çêdikin. Ev şema wekî temsîlê ye lê ya giring ew e ku li ser şemayeka din şemayekê çêdikin (Yavuzer, 2018, r. 57).

Pêvajoya vê serdemê ji şênberê ber bi razberê ve, bi pêş ve diçe. Ziman ew amûr e ku di razberkirinê da roleka giring dilîze. Ji bo pêşveçûna pêvajoya hişî hewcedarî bi navlêkirin û manedarkirina tiştan heye. Ev jî bi pêşveçûna zarokan ya ji aliyê norofizyolojîk, organên axiftinê û civakîbûna wan ya bêpirsgirêk ve mimkun e. Çunkî zarok zimanê xwe ligel guherbarên din, bi civakîbûnê hîn dibin (Özdemir, 2002, r. 53). Her ku liv û tevgerên zarokan zêdetir dibin yan jî zarok çiqasî bi tişt û dengên cuda rûbirû dimînin, naskirin û manedarkirin jî ewqas serkeftî dibin. Zarok ji ber ku ji aliyê hunerên zimanî ve bi pêş ve neçûne, ji aliyê liv û tevgerên xwe ve dixwazin tiştan fam bikin û ji ber vê yekê jî zarok di vê serdemê da, di nav çalakîyan da ne.

Bruner ji vê serdemê ra ku heta 2 salîya zarokî dewam dike *serdema çalak (enactive stage)* dibêje. Zarok di vê serdemê da derûdorê bi liv û tevgerê fam

dikin; bi nesneyan ra rasterast têkilîyê dadiînin. Tiştên derûdora xwe jî bi destdan, lêdan, devlêkirin û bi liv û tevgerê nas dikin (Aydın, 1999, r. 51). Li gor Vygotskyî geşedana hişî heta du salîya zarokan bi “*xêza xwezayî*” dirûvê digire lê piştra ev şûna xwe dide “*xêza çandî*”yê. Hişê zarokan ne tenê bi kifşkirinê bi pêş ve diçe, tiştên ku ji derûdorê jî hîn dibe rê li ber geşedana wan ya hişî vedike. Ango zarok tiştan tenê bi hişê xwe nas nakin, derûdor jî di vê pêvajoyê da roleka giring dilîze (Ergun ve Ersuer, 2008, r. 10-28).

Serdema din ya giring di geşedana hişî û zimanî da jî, ji 2 salîya zarokan heta 6 salîya zarokan e. Di vê serdemê da geşedana hişî li gor heta du salîya zarokan hinekî din jî di asteka bilind da ye. Herweha kesên li ser geşedana hişî ya zarokan disekine ji bo vê serdemê jî fikirên xwe yî cuda gotine. Li gor Yavuzerî ev serdema amadekarîyê ye ji bo serdema karên razber. Zarok ji serdema motor-sehekî derdikevin û dikevin serdema fikirên operasyonel. Di serdema motor-sehekî da zarok tenê bi derûdora xwe ya nêzîk ra eleqedar in lê di vê serdemê da zarok ji cihek ku nikaribin bibînin jî sembolan saz dikin û peyvan ava dikin. Ango di vê serdemê da zarok rast yan jî ne rast, sembolên hişî bi pêş ve dibin (2018, r. 85).

Peaget heta 7 salîya zarokan, bi du serdeman pênasê dike. Ji 2 salî heta 4 salîya zarokan wekî serdema sembolîk, ji 4 salî heta 7 salîya zarokan jî wekî serdema hişî bi nav dike. Di van her du serdeman da geşedanên cuda yên hişî pêk dihên (Piaget û Inhelder, 2020, r. 50-55). Di van serdeman da ziman pir zû bi pêş ve diçe. Zarok di vê serdemê da têgihên ku bi kar diînin û maneya sembolan li gor xwe pênasê dikin. Ango ev têgih pirê caran ne rast in. Zarok ji bo tiştên ku nabînin, kesên ku nabînin û bûyerên ku nizanin sembolan bi pêş ve dibin (Selçuk, 1996, r. 72). Ji ber ku zarok ji serdema motor-sehekî derketîye, ziman û hiş di asteka bilindtir da ne, dixwazin derûdora xwe zêdetir nas bikin. Ango ew tiştên ku di serdema sehekî da hîn bûye, manedartir dibin ji bo zarokan.

Zarokên vî wextî derheqê derûdora xwe da dixwazin zêdetir xwedî agahî bibin. Ev zarok di van temenan da ji alîyê hiş û zimanî ve li gor serdema berî niha gelekî bi pêş ve diçin. Zarokên ku di du salîya xwe da 50 peyvî bi kar diînin, di dawîya şeş salîya xwe da ev hejmar diçe heta 20 hezarî. Herweha zarok êdî hevokên kompleks bi kar jî diînin û fam jî dikin. Bêguman xebatên herî bibandor jî ji alîyê Jean Piagetî hatine kirin (Gander û Gardiner, 2015, r. 248).

Bruner serdema zaroktîya pêşîn wekî serdema xeyalan bi nav dike. Di vê serdemê da agahî bi xeyalan dihê barkirin. Hefizeya wêneyî bi pêş ve çûye. Di vê

serdemê da têgihîjtin ji bo zarokan giring e. Zarok tiştêkî çawa fam bikin, di hişê wan da bi wî awayî zindî dibe. Ev serdem rastî serdema Piagetî ya berî kiryarîyê dihê (Senemoğlu, 2007, r. 72).

Ji van teorîyan jî dîyar dibe ku zaroktîya pêşîn di geşedana hişî ya zarokan da cihekî giring digire. Ango êdî zarok ji xeynî organên xwe yê sehekî bi aktîfbûna hişên xwe tev li naskirin, famkirin û hînbûna malbat, derûdor û civaka xwe dibe. Ne tenê zarok, di vê serdemê da faktorên wekî civak, aborî, derfet û malbat jî zêdetir derdikevin pêş.

2. Geşedana Zimanî

Zarok ji bo ku zimanê xwe yê zikmakî hîn bibin, pêdivî bi gelek faktorên hene. Li gor wê divê bingeha zarokî ya ji gelek aliyên cuda bihê famkirin û ligel van tiştan divê geşedana zarok ya ji aliyê fikirî û hişî jî neyê îhmalkirin. Herweha taybetîyên zarokan yê kesî, taybetîyên wekî civakî, çandî û aborî di hînbûna zimanê zikmakî yê zarokan da gelekî bibandor in (Güvendir û Yıldız, 2014, r. 8).

Çawa ku derheqê geşedana hişî da fikir û teorîyên cuda hene, derheqê geşedana zimanî da jî fikir û teorîyên cuda hene. Her xebatên ku hatine kirin yan tiştêk li xebatên heyî zêde kirîye yan jî ji ber rexneyan teorîyeka din derketîye holê. Bêguman pêşveçûna teknolojiyê û zêdebûna xebat û çavdêriyên li ser zarokan hatine kirin, fikir û teorîyên cuda derxistine holê. Em dê di lêkolînê da jî bibînin ku hin lêkolêr heta wextekî bawer kirine ku ziman dihê hînkirin, lê piştî lêkolînên berfireh derketîye ev teori derketîye pêş ku zarok ji zayînê ve xwedî pergaleka zimanî ne. Herwiha piştî van bawerîyan geşedana hişî ya zarokan jî li van teorîyan zêde bûye û ji hev du ra bûne teorîyên temamker.

2.1. Teorîyên Geşedana Zimanî

Oztürk dîyar dike ku derheqê hînbûna zimanî ya zarokan da nêrînên cuda hene. Yek jê nêrîna psîkolînguîstîk e. Ev nêrîn qebûl dike ku her zarok wexta ku çêdibin xwedî mekanîzmeyeka taybet in ango zarok bi xêra vê mekanîzmayê hîni zimanî dibin (Chomsky, 1969) nêrîna din jî teorîya hînbûnê ye. Li gor vê nêrînê zarok bi teqlît, perçînkirin û bi xelatan hîni zimanî dibin (Skinner, 1957) ; nêrîna din jî teorîya hişî ye. Li gor vê nêrînê zarok bi pêşveçûna hunerên hişî hîni zimanî dibin (Bloom, 1995). Gelek nêrîn hene lê em dikarin bibêjin ku nêrînên derheqê hînbûna zimanî da, nêrînên sereke ev in (1995, r. 4).

2.1.1. Teorîya Psikolînguîstîk

Rêbaza lêkolîne ya kesên ku fikira psikolînguîstîkê diparastin ji famkirin û lêkolîna ji zayînê heta destpêka axiftina zarokan pêk dihat. Psikolînguîstîkparêz daneyên vê lêkolînê ji gelek çandên cuda dane hev. Li gor encamê hat diyarkirin ku gelek zarokên zimancuda di rêzekê ra derbas bûne. Di vê rêzê da du qonaxên sereke hene. Qonaxa yekem *berîya axiftinê (pre-linguistic period)* ye, qonaxa duyem *dema axiftinê (linguistic development)* ye (Gander û Gardiner, 2015, r. 187).

Qonaxa berîya axiftinê ji sê serdeman pêk dihê. Ev serdem girî, egixkirin û wîçin in:

2.1.1.1. Serdema Girînê

Dengê pêşîn yê ku zarok derdixin girî ye. Ev dengê ku zarok piştî zayîna xwe derdixin mirov dikare wekî tişteki fîzyolojîk lê binêre. Girîyê pêşîn yê ku zarok derdixin, bêhnstendina zarokan ya pêşîn e. Ji ber ku pişik hînî bêhnstandinê nebûye, bêhnstendina pêşîn ya zarokan êşeka fîzîkî ye. Herweha ev girî gava pêşîn ya geşedana zimanî ye jî. Ji ber ku girîyê zarokan yê pêşîn, gava pêşîn ya geşedana zimanî ye, dema ku zarok vî dengî ango vî girîyê dernaxin mirov dikevin şikê ku pirsgirêk di geşedana zimanî da hebe (Temiz, 2002, r. 22).

Bêguman pitik ji bo afirînerîya axiftinê xwedî pergaleka axiftinê ji dêya xwe çêdibin lê ji bo ku biaxifin pêdivî bi gelek tiştan heye. Çunkî axiftin ne tenê derxistina dengan e çunkî papaxan jî vêya dikin. Axiftin derxistina dengên manedar in û psikolînguîstîkparêz jî diînin zimanî ku zarok xwedî van huneran çêdibin. Bi kurtasî zarok xwedî pergaleka axiftinê ne û girî jî destpêka wê pergale ye (Gander û Gardiner, 2015, r. 188).

2.1.1.2. Serdema Egixkirinê (babbling)

Zarok dengan bêhemdê xwe derdixin. Ev tişteki mirovî ye wekî refleksek xwezayî jî dihê binavkirin. Têkilîya xwe bi civakê ra bi girî dadiînin. Di vê serdemê da zarok kîteyên ku ku ji dengê dengdêr û ji dengê dengnedêr pêk dihê derdixin. Di vê serdemê da zarok gelek dengî derdixin. Herwiha li gor helwesta dêûbavên xwe van dengan dubare dikin. Piranîya van dengan ne xwedî maneyekê ne (Tümekaya, 2008, r. 37)

Di destpêka meha duduyan ya pitikan da ev deng derdikeve. Heke we pitikek dîtin çavdêrîyê bigin li ser denge wan. Pitik van dengan çiqas derdixin? Kengî wan dengan derdixin? Deng dişibe çi? Hin pitik hene ku zêde egix dikin û dibe ku ev zarok ji degderxistina xwe kêfekê distînin. Jixwe zarokên kerr jî van dengan derdixin. Bêyî ku hin mirovan teqlîd bikin van dengan derdixin. Jixwe ev jî bi me dide zanîn ku ev pergal ji zayîna zarokan dihê (Gander û Gardiner, 2015, r. 189).

2.1.1.3. Serdema Wîçînê (cooing)

Di dawîya meha duduyan da girîyê zarokan li gor meha pêşîn hinekî kêr dibe. Di vê serdemê da zarok zêdetir dengê tivlîkan derdixin. Ji vê dengderxistinê ra mirov dikare bibêje bingeha wî zimanî ye. Zarok van dengan hîn nebûne û ev deng bi giştî ne. Ev deng mîna bombeyê ne û bandora xwe li ser mekanîzmaya vokal jî dikin (Yavuzer, 2018, r. 65).

Di dawîya vê serdemê da zarok êdî dengê ku bihîstine derdixin. Êdî hewil didin ku kêteyan derxin û bala xwe zêdetir didin mezinên xwe. Zarokên ku dengên zimanê çanda xwe zêdetir dibihîsin, carinan mîna ku diaxivin dikin û heta mîna ku hevokan bi kar diînin, dikin (Gander û Gardiner, 2015, r. 189).

104 | Wekî ku me li jor jî gotibû qonaxa din ya geşedana zimanî qonaxa axiftinê ye. Axiftin ne piştî amadeyîya hişî, piştî amadeyîya motorî dest pê dike. Zarok di dawîya qonaxa berîya zimanî da êdî amade ne ku biaxifin. Ji ber ku zarok di vê qonaxê da amade ne ku biaxifin, mirov dikare bibêje ku zarok bi arîkarîya pirsên xwe, amadeyî hînbûnê ne jî. Dirûvê geşedana zimanî ji bo zarokan bi heman awayî ye. Taybetîya zarokan, derûdor û asta hînbûnê di vê serdemê da bibandor in. Di vê qonaxê da jî sê serdemên sereke hene.

2.1.1.4. Serdema Yekpeyvî (Morgem)

Ev serdem herweha dawîya qonaxa berîya axiftinê ye jî. Zarok bi vê serdemê dikevin qonaxa axiftinê. Zehmet e ku mirov destpêka vê serdemê dîyar bike çunkî carinan şopa serdema berîya xwe jî nîşan dide. Lê li gor lêkolînên ku hatine kirin, kêr zêde di meha pazdehan ya zarokan da dest pê dike (Gander û Gardiner, 2015, r. 189). Ji ber ku destpêka serdema axiftinê ye, serdemeka giring e. Zarok bi hewildanên xwe dixwazin gelek tiştan bidin famkirin. Ji ber vê yekê ji bo zarokan serdemeka krîtîk e jî.

Zarok hewil didin ku bi peyvekê gelek tiştan bibêjin. Peyvên ku di wextên ewilî da derdixin gelekî giring in û hewil didin ku bi peyvekê her tiştên dilê xwe bidin famkirin. Zarok dengên taybetî bi peyvekê bi kar diînin û bi van peyvan wekî ku ûnîteyên manedar ava bikin pev dixin. Ji van peyvan ra morgem dihê gotin. Piranîya morgeman di axiftinên rojane da dihên bikaranîn. Piranîya zarokên yeksalî di navbera peyvekê û sê peyvan da bi kar diînin û êdî hêdî hêdî ji wan dihê famkirin (Tümkiye, 2008, r. 37).

2.1.1.5. Serdema Axiftina Telgrafî

Zarokên ji hejdeh mehan biçûktir mehê ji peyvekê heta sê peyvan li zimanê xwe zêde dikin. Peyvên zarokan piştî hejdeh mehan û heta du salîya wan êdî roj bi roj zêdetir dibe. Wekî ku teqînek pêk hatibe di zimanê wan da. Em dikarin bibêjin ku di vê serdemê da hefteyê 10-20 peyv li zimanê zarokan zêde dibin (Bayhan ve Artan, 2007, r. 136). Di vê serdemê da zarok bi du yan sê peyvan fikirên xwe vedibêjin. Ango gotin ekonomîk in. Jixwe navê xwe yê telgrafî jî ji wir distîne. Çunkî mezinên me di telgrafan da çend peyvên ekonomîk bi kar dianîn. Herwiha ev du yan sê peyv, destpêka sazkirina hevokan e.

Ev gotinên mîna hevokan nîşaneyên bingeha gramerî ya pêşîn in. Gotinên wekî ‘Yadê were’, ‘Bavo mal’ û ‘Ew çû’ hewildana zarokan ya pêşîn ya bingeha gramatik in. Zarok pêşî hevokên wekî dupeyv bi kar diînin, paşê dest bi hevokên sêpeyv dikin. Lê berîya ku dest bi hevokên sêpeyv dikin, hevokên dupeyv dubare dikin ku baş hîn bibin. Zarok di vê serdemê da dema borî û dema ayînde jî bi kar diînin (Yavuzer, 2018 r. 88-91). Ev serdem destpêka serdema zaroktîya pêşîn ye loma ji bo geşedana zimanî serdemeka giring e. Ango ji ber ku zarok hevokên xwe yê ewilî di vê serdemê da saz dikin, tiştên ku dikevin li ser milên dêûbav, malbat û derûdorê zêde ne.

2.1.1.6. Serdema Axiftina Gramerî

Ev serdem wekî destpêka zaroktîya pêşîn e jî çunkî ev serdem ji du salîya zarokan dest pê dike. Zarok ji serdema axiftina telgrafî derdikevin anga ji ew serdema ku ji çend gotinan pêk dihê derdikevin û dikevin serdemeka ku ziman zêdetir bi pêş ve diçe. Li gor her temenê pêşketinên cuda çêdibin û êdî geşedana zimanî bi awayekî berfireh xwe temam jî dike. Ji ber ku zarok zêdetir civakî dibe, ev jî rê li ber geşedana zimanî vedike.

Piştî serdema telgrafî zarok êdî hevokên xwe baştir dikin û di hevokan da kêşana çêdikin. Hin zarok berîya hevalên xwe hînî rêza hevokên kompleks dibin. Herwiha zarok di destpêka vê serdemê da pirsên xwe nikarin pir baş bikin çunkî di tona dengdan da zehmetiyê dikişnin. Ev her ku diçe baştir dibe (Gander û Gardiner, 2015, r. 193).

Zarok di 3-4 salîya xwe da hînî zêdetir peyvan dibin. Ji aliyekî ve hînî peyvên nû dibin, ji aliyê din ve jî peyvên ku dizanin pir zêde bi kar diînin. Piraniya zarokan di vê serdemê da hînî zimanê xwe yê zikmakî dibin. Dikarin bi zimanê xwe îfade bikin. Bikaranîna zimanî pîralî ye. Hestên xwe, fikirên xwe û têkilîyên xwe di vê serdemê da vedibêjin. Carinan ji xwe ra diaixifin. Nêzî hezar peyvan dizanin, jixwe zarok di çar salîya xwe da ji aliyê gramerê ve xwe temam dikin (Yavuzer, 2018, r. 88-92).

Li gor Chomskîyî mirov wexta ku dihên dinyayê xwedî mekanîzmeyeka zimanî ya taybet in. Ziman ew pêvajoyê ye ku zarok xwe bi xwe pêk diînin. Ji bo axiftinê hewcedarî bi bihistinê heye. Ligel van tiştan jî, pîvan û bingeha zimanî li gor kapasîteyên xwe hîn dibin (Özdemir, 2002, r. 48). Ango parêz vê teorîyê li ser stendî (competence) disekin. Stendî ew agahîya zimanê zikmakî ya axiver û guhdar e. Ev agahî ew pergala nixumî ye. Bi alîkarîya vê pergale zarokek dikare peyv û hevokên zimanê xwe yê zikmakî jî hîn bibe anga fersenda hînbûna zimanê zikmakî ye (Konrot û hevalên xwe, 2001, r. 76).

2.1.2 Teorîya Hînbûnê

Wekî ku me got, teorîya din ya hînbûna zimanî teorîya hînbûnê ye. Ev nêzîkatî bi J. Watsonî dest pê dike û yek ji şopînerên vê teorîyê jî Skinner e. Li gor Skinner zarok zimanî bi şerdên wekî hişyarî-bersiv (stimulus-response) û ast bi ast hîn dibe. (Kıran û Kıran, 2006, r. 283). Li gor teorîya hînbûnê, ziman temama tevgeran e. Geşedana zimanî jî dayîna wan helwestan e ku ji bo hişyarîyên derûdorê. Ew helwesta li hember hişyarîyîyan tevgerên nû çêdike, ew tevgerên nû jî wekî pêvajoya geşedana zimanî dihên zanîn. Heke tiştên erênî bihên kirin yan jî bihên perçînkirin, ew dibin tevger. Ango li gor vê teorîyê ziman ew tevger e ku mirov bi *operantê* hîn dibe (Arıca, 2003, r. 11).

Mirov dikare bibêje li gor vê teorîyê zarok bi xwe di pêvajoya hînbûna zimanî da ne xwedî rol in. Mejîyê zarokan yê aliyê zimanî vala ye û ev valahî di nav jîyanê da dihê dagirtin û zarok bi alîkarîya teqlîdan hîn dibin û zarok dibin

bikarhênên zimanî. Zarok li gor dilê xwe tiştan hildibijêrin û bi awayî zimanê xwe bi pêş ve dibin (Konrot û hevalên xwe, 2001, r. 24)

2.1.3. Teorîya Hişî

Teorîya din ya zimanî jî teorîya hişî ye. Di destpêka salên 1970yî da bi xebateka Bloomî derketîye holê ku ziman, ligel fikirên psîkolînguîstîkan bi hişî ra jî têkildar e. Yek ji pêşengên teorîya hişî jî Jean Piaget ye. Li gor Piagetî jî geşedana zimanî rasterast bi geşedana hişî ve têkildar e (Tulu, 2009, r. 21).

Li gor Piagetî taybetîyên hunerên hişî yên zarokan ku ji derve stendine bandora xwe li geşedana zimanî yên zarokan jî dike. Bêyî geşedana hişî mirov nikare qala geşedana zimanî ya zarokan bike. Vygotsky jî hînbûn, geşedana zimanî û hişî ya zarokan bi têkilîya civakê ra girê dide. Ev têkilîya zarok û civakê çiqas xurt be, jîyana civakî ya zarokan û geşedana hişî ya zarokan jî ewqas bi pêş ve diçe. Herweha li gor teorîya wî çanda zarokan ya ku tê da dijîn bandora xwe li hînbûna zimanî ya zarokan dike. Li gor wî, xebatên zarok û mezinan hînbûnê hêsantir dike. Herweha ev xebat rê li ber pêşveçûna hunerên hişî û zimanî vedike (Güneş, 2014, r. 53).

Wexta ku mirov li nêzikatîyên Vygotsky û Piaget dinêre, dihê famkirin ku geşedana zimanî li gor temamkirina temsîliyeta hişî pêkan dibe. Ziman hem ji hişî ra bingeheka zexm çê dike hem jî bi hunerên fikirîne ra bi pêş ve diçe. Mirov ji alîyêkî din ve lê binêre, ziman alîkarîyê dide hunerên pêşveçûna fikirîna razber. Ango ziman û hişî di nav hev da ne û di nav têkilîyeka xurt da ne. Ji ber vê yekê zarok bi qasî ku ji alîyê zimanî ve baş bin difikirin û qasî ku bifikirin zimanî bi pêş ve diçe (Tulu, 2009, r. 45)

Di jîyana zarokan da pêwendîya di navbera pêşveçûna hişî û zimanî da ji pêşveçûna fizîkî û sehekî xurttir e. Çunkî amûrên fikirîne peyv in. Li gor filozof Humboldtî ziman û hişî du tişt in ku ji hevûdin nikarin biqetin. Pêdivîya ziman û hişî hertim bi hevûdin ra heye anga wekî ku amûrên hev in. Ji bo ku mirov bifikirin pêdivî nîşaneyan heye, ew jî peyv in. Li gor vêya ji bo ku hişî peywira xwe bi cih bîne, pêdivî bi zimanî heye (Özdemir, 2002, r. 72). Herweha liv û tevgerên gotinî li gor serdema motor sehekî, xwedî gelek avantaj in jî. Ji ber ku hunerekî mîna hişî û zimanî jî bi awayekî aktîf tev li vê pêvajoyê dibin, jîyan jî ji bo zarokan hêsantir û manedartir dibe. Li gorî Piaget û Inhelderî jî di navbera van li û tevgeran da 3 cudahî hene. Li gor wan kesên di serdema motor-sehekî da ne, nikarin xwe bigihînin leza bûyeran lê kesên xwedî hunerên hişî û zimanî têkilîyên

pir lez dadînin. Herweha kesên serdema motor-sehekî bi nêzîkbûn û dema niha ra sînorkirî ne lê hunerên zimanî dike ku mirov nêzîk-dûr û gelek deman ji nav hev derxe û baştir fam bike. Cudahîya din jî ew e ku kesên ne xwedî hunerên zimanî di bûyerên di pey hev da hêdî ne, lê kesên ji alîyê zimanî ve baş, dikarin van bûyeran baş fam bikin (Piaget û Inhelder, 2020, r. 76).

Teorîya hişî, alîyê kêma yê teorîya psîkolînguîstîk ya Chomsky temam kirîye. Li gor vê teorîyê hunerên hişî jî di pêvajoya hînbûna zimanî da roleka giring dilîze. Di navbera teorîyên psîkolînguîstîk û hînbûnê da cih digire. Li gor vê teorîyê hiş û piştgirîya malbatê hêzeka mezin dide hînbûna zimanî ya zarokan. Lêkolerên vê teorîyê zêdetir li ser mane û bikaranîna zimanî sekinîne (Konrot û hevalên xwe, 2001, r. 36).

2.2. Faktorên Bandorker yên li ser Geşedana Zimanî

Derheqê geşedana zimanî da gelek teorî û nêrînên cuda hene. Ev nêrîn herçend ji hev cuda bin jî di pêvajoya geşedana zimanî da gelek faktor hene. Çunkî di pêvajoya geşedana zimanî da çawa ku pêşveçûn çê dibin, carinan ji ber faktorên astengî jî derdikevin holê. Ji ber ku zarok zindî û civakî ne geşedana wan ya zimanî jî bêguman ji gelek alîyan ve di bin bandora gelek faktorên da dimîne. Ev faktor carinan dêûbav, carinan genetîk, carinan nexweşî û carinan aborî ye ku bandora xwe li ser geşedana zimanî ya zarokan dikin.

2.2.1. Tenduristî

Tenduristî di pêvajoya geşedana zimanî da ji faktorên herî bandorker e. Di geşedana zimanî da zarok ne nexweş bin, zarok ji alîyê psîkolojî û fîzyolojîk jî baş dibin. Zarokên baş û ne nexweş zêdetir enerjîk û kêfxweş in. Ji ber van sedeman zarok di aktîvîteyên zimanî da hîn aktîf in û zêdetir hewil didin ku deng derxin û biaxivin. Ev jî pêşveçûna zimanî ya zarokan zûtir dike (Aydin, 1999, r. 70).

Hin nexweşîyên giran û demdirêj dibe ku axiftina zarokan salekê yan jî du salan derengtir bixe. Ji ber ku peywendî kêma dihê danîn axiftin jî kêma dibe. Jixwe di van bûyeran da derûdor nahêle ku zarok biaxivin û hema hema hemû daxwazên wan berîya ku zarok biaxifin bi cih dibin (Yavuzer, 2018, r. 90).

2.2.2. Zeka

Di navbera hunerên hişî û zimanî da rêjeyeka rasterast heye. Heta du salîya zarokan, di navbera wan dengên ku zarok derdixin û jîrîyê da têkilîyek tune ye. Piştî du salan ev têkilîya geşedana zimanî û jîrîyê her ku diçe zêdetir dibe. Ango

di destpêka zaroktîya pêşîn da ev têkilî xwe dide der. Bidestxistina axiftineka baş rasterast xwe dispêre geşedana hişî ya zarokan, loma famkirin, pêşvebirina têgihan têkildarî pêvajoya geşedana hişî ya zarokan e. Zarokên jîr li gor zarokên nejîr zûtir dest bi axiftinê dikin û ev li derve bi awayekî zelal eşkere dibe (Temiz, 2002, r. 31).

2.2.3. Zayend

Di axiftinê da zarokên kur hertim li gor zarokên keç çend gavan di paş da ne. Hevokên lawan hîn şaş, kin in û ji aliyê peyvane ve ne bi qasî yêr keşan dewlemend in. Li gor McCarthyyî di salên pêşîn da ev cudahî tune ye û zarok dayikên xwe teqlîd dikin. Lê wexteka şûn da keç dêya xwe û law jî bavên xwe teqlîd dikin. Ji ber ku têkilîya keç û dayikane ji ya law û bavane xurttir e, geşedana zimanî ya keşan baştir e (Yavuzer, 2018, r. 91).

2.2.4. Şertên Civakî û Aborî

Wexta ku zarok nû çê dibin, xwedî kapasîteyeka jîrbûnê ne lê ev sînorê vê jîrbûnê dîyar e. Ev kapasîte bi şertên derûdorê dibe ku bilind bibe, dibe ku bihê astengkirin û dibe ku bihê derengxistin jî. Di navbera geşedana zêhnî û geşedana zimanî da têkilîyeka paralel heye. Şertên derûdorê çawa ku bandora xwe bi awayekî erênî li geşedana zêhnî dike, Herweha geşedana zimanî jî bandoreka erênî li ser geşedana zêhnî ya zarokane dike (Temiz, 2002, r. 44).

Zarokên ku malbatên wan ji aliyê civakî aborî ve baş bin zûtir dest bi axiftinê dikin û xweştir diaxivin. Ji xeynê bandorên derûdorê rola elaqeya malbatane ya ji bo zarokên xwe, xwendina zarokane, listikên ku zarok dilizîn jî di geşedana zarokane da faktorên bandorker in (Yavuzer, 2018, r. 90).

Faktorên ku me di lêkolînê da dane faktorên sereke ne di geşedana zimanî da. Ji xeynê van faktorane gelek faktorên din jî hene. Li gor Tuluyê rêza zayîna zarokane, perwerdehiya dêûbavane, hejmara xwişk û birayane û fîzyolojî jî li ser geşedana zimanî ya zarokane bandorker in (Tulu, 2009, r. 32-35).

3. Têkilîya Hişî û Zimanî di Pêvajoya Geşedana Zaroktîya Pêşîn da

Geşedana hişî û geşedana zimanî wekî ku li jor jî hat dîyarkirin di jîyana zarokane da cihekî xwe yê giring heye. Herweha ji lêkolînê jî dîyar e ku her du geşedane jî bêyî hev nabin û ev giringîya wan bi xwe ra têkilîyeka xurt jî derxistîye holê. Ango bi hêsanî dihê dîtine ku ev têkilî wekî du tiştên temamker derdikeve pêş. Em dê di vê beşê da vê têkilîyê bi çend gotinane hinekî din jî zelaltir bikin.

Pêvajoya hînbûna mirovan bi lêkolîn û kişifkirinê çê dibe. Hînbûna tiştekî ya ku bi hişî dihê binavkirin jî bûyereka tevlihev e ku zarok derheqê derûdora xwe da hîn dibin. Geşedana hişî ji zarokan ra rêya fikirînê, hînbûna sedemên şênber û razber û bikaranîna tiştên ji derûdora xwe hîn dibin, vedike (Kürkçüoğlu, 2010, r. 138). Peyva hişî (cognition) jî dihê maneya ew kiryarên famkirin û hînbûna cihana mirovan. Ev jî ji van pênc pêvajoyan pêk dihê: *Têgihîştin*; Şîrovekirin, bicihkirin, manedarkirina tiştan e mirov ku ji cîhanê hîn bûye. *Bîr*; Depokirina tiştan e ku mirov hîn bûye. *Darazî*; Di vir da mane ji agahîyê dihê derxistin û mirov digihîje encamekê. *Fikirîn*; Nirxandina agahî û çareserîyan e. *Serwextî*; Ew têkilîdanîn e di navbera agahîyan da (Yavuzer, 2018, r. 36).

Dihê zanîn ku bi alîkarîya hişî, zarok piştî zayîna xwe derûdora xwe nas dike, gelek hunerên hişî bi dest dixê û herweha dibe xwedî tecrubeyên sehekî (sensorial) û tevgerî. Lê divê neyê jibîrkirin ku hîn ev wêne ne zelal e çunkî hunerên zimanî jî derdikevin holê (Gander û Gardiner, 2015, r. 185).

Li gor Watsonî (1995) her zarok xwedî potansiyel e ku piştî zayîna xwe hînî zimanê civaka xwe bibe. Di zaroktîya pêşîn da hînbûna zimanekî yan jî çend zimanan bi têkilîya civakê pêk dihê. Zarok di vê serdemê da hunerên xwe yên hişî yên wekî fam, bal, bîr, berawirdî û çareserkirina pirsgirêkan bi kar diîne û zimanî hîn dibe (Yazıcı û Temel, 2011, r. 145). Ev jî nîşaneyê têkilîya hişî û zimanî bi xwe ye. Ango zarok ji bo pêşketina xwe ya zimanî ji hunerên xwe yên hişî sûdê werdigirin. Li gor lêkolîna ku Yazıcı û Îlter kirîye jî ev paralelî bi awayekî eşkere xuya dike. Li gor van lêkolanan hiş û ziman bi awayekî paralel bi pêş ve diçin. Di hemû karên hişî yên wekî fikirîn, famkirin, têgihîştin, bibîranîn û baldarîyan da ziman heye. Ziman di nav hemû pêvajoya hişî da bi pêş ve diçe. Loma hemû pêşveçûna zimanî ya zarokî bandora xwe li pêşketina zarokan ya hişî jî dike (Yazıcı û Îlter, 2008, r. 48).

Rewşa zimanî ya zarokan çawa ku bi awayekî erênî bandora xwe li geşedana hişî ya zarokan dike, mixabin di hin rewşan da ev bandor vediguhere bandoreka neyînî. Zarokên ku bi zimanê xwe yê zikmakî perwerde nabin û ji aliyê zimanî ve qels dimînin, ji aliyê hişî jî rastî astengîyên mezin dihên. Wekî mînak jî zarokên kurd yên ku bi zimanê xwe yê zikmakî perwerde nabin, li hember vê bandora neyînî rûbirû ne.

Baker dide zanîn ku nîvzimanîyê herî zêde bandora xwe li ser hunerên zimanî yên zarokan kirîye. Ji ber ku di her du zimanan da jî pêşveçûneka şênber tune ye, ev bandoreka neyînî li ser serkeftina zimanî ya zarokan dike. Li gorî Hansgardî (1975) zarokên nîvziman di pênc aliyên zimanî da qels in; ev zarok xwedî kêma peyv in, xwedî rêzimaneka şaş in, ji bo ku bipeyivîn pir difikirin, di her du zimanan da jî ji xwezayîbûn û afirîneriyê dûr in û di îfadekirina her du zimanan da jî zehmetiyên mezin dikişînin (2001: 9).

Herwiha li gorî Achmetî (2005) rewşa nîvzimanî di pêvajoya destpêkirina perwerdeyê da derdikeve holê. Çunkî xwendekar di bikaranîna metinên razber da rastî zehmetiyên dihên. Di pêşveçûna zimanî ya zarokan da derengî heye û carinan ne mumkin e ku ev kêmasî temam bibin. Şertê pêşî yê perwerdehîyê têrbûna zarokan ya ji aliyê zimanî ve ye. Ev têrbûn di pêvajoya perwerdehîyê da bi pêş dikeve. Lê belê ev zarokên nîvziman tiştên ku dihê gotin fam nakin û nikarin tu bersivê baş bidin hewcedariyên vê pêvajoyê. (veg. Tulu, 2009: 74). Di lêkolînê da yê ku ji aliyê Guneşî (2020) ve hatîye kirin jî gelek mînakên bi vî rengî hene û ev lêkolîn van gotinan bi mînakên berbiçav piştrast dike. Di wê lêkolînê da gelek mamosteyan zarokan dîyar kirine ku zarokên kurd ji ber perwerdeya bi zimanê tirkî ji aliyê hunerên zimanî û ragihandinê ve rastî gelek pirsgerêkan dihên û ev dibe têkçûnên serkeftina zarokan ya hişî û akademîk.

Wekî em dibînin têkilîyeka xurt di navbera ziman û hişî da heye. Nabe ku em pêşveçûn yan têkçûna ji wan yekî bêyî hev bifikirin. Kîjan ya din diafirîne yan jî têkîleyeka çawa di navbera van her duyan da heye hertim bûye mijara gelek xebatan. Em dê di dewama lêkolînê da cih bidin fikir û teorîyên cuda yên derheqê geşedana hişî û zimanî yê zarokan. Bi taybetî jî em dê qala zaroktîya pêşîn bikin. Ji aliyê gelek lêkoleran ve hatîye piştrastkirin ku serdema zaroktîya pêşîn di geşedana hişî û zimanî da cihekî girîng digire. Damar jî dîyar dike ku zaroktîya pêşîn serdemeka gelekî girîng e ku geşedana fîzîkî, psîkomotor, civakî-hestî, hişî û zimanî ya zarokan bi awayekî zêde xwe temam dîkin. Ji ber vê yekê zaroktîya pêşîn di geşedana zarokan da serdema herî krîtîk û girîng e. Herweha ew serdem e ku divê herî zêde em bala xwe bidinê. Leza hînbûnê ya vê serdemê pir zêde ye loma jîyan û perwerdehîya zarokan rasterast di bin bandora vê serdemê da dimîne û bi vê serdemê dirûvê xwe digire (2007, r. 1).

Encam

Herçend teorî, nêrîn û şîrovevên cuda derheqê geşedana hişî ya zarokan da hebin jî mirov dikare bibêje ku hiş çawa ku ji bo her mirovî tişteki giring e û bêguman ji bo zarokan jî cihekî xwe yê giring heye. Zarok bi alîkarîya hişê xwe derûdora xwe nas dikin, fam dikin û bi qasî ji destê wan dihê, hîn dibin. Helbet zarok di wextê zayîna xwe da bi alîkarîya organên xwe yên sehekê dest bi naskirin, famkirin û hînbûnê dikin. Lê divê neyê jibîrkirin ku ev pêvajo di salên pêş da bi piştgirîya derûdorê xurttir derbas dibe. Ango wekî ku me li jor jî dît di serdemên geşedana hişî da serdema herî tevlihev û krîtîk serdema zaroktîya pêşîn e. Ji ber vê yekê sebebên wekî malbat, derûdor û dibistanê di vê pêvajoyê da xwedî roleka giring in. Pirsgirêkên ku di van waran da derkevin, dê pêşî li geşedana zarok ya hişî jî bigirin. Ev kes yan cihên xwedî rol çiqas baş, xweş û dewlemend bin, bêguman dê pêşveçûna hişî ya zarokan jî ewqas bi pêş ve biçê.

Me ji teorîyên jor jî dît geşedana hişî ji bo zarokan çiqasî giring be, bêguman geşedana zimanî jî ewqas giring e. Derheqê pêvajoya hunerên zimanî da çiqas fikirên cuda hebin jî, li gor lêkolînên dawî zarok ji bo ku zimanekî hîn bibin xwedî pergelaka xwezayî ne. Hemû zarokên cihanê di rêzekê da hîn zimanî dibin. Bi girî dest pê dike û heta ku zarok dest bi axiftinê bike. Li gor teorîya hişî jî zarok zimanê xwe yê zikmakî herî zêde di zaroktîya pêşîn da baştir hîn dibe. Ev serdem derketina ji serdema sehekan e û êdî tiştên dihên dîtîn, bi alîkarîya hişî zûtir dihên famkirin. Lê ev pergal bi piştgirîya derûdorê û xurtikina hişî mimkuntir dibe. Ev her du pêvajo bêyî hevûdin nikarin bi pêş ve biçin. Her du huner ji bo geşedana hevûdin hem ji hevûdin ra fersendeka mezin e hem jî ji bo hevûdin astengîyên mezin in. Têkilîya ziman ango ew têkilîya peyvan û civakê bi alîkarîya hişî dihê famkirin û bi alîkarîya hişî hîn dibe.

Bêguman zarok di pêvajoya geşedana hişî û zimanî da ji rêzekê derbas dibin. Loma wexta ku ji bo geşedana hişî ya zarokan derfet hatin avakirin, divê ji bo zimanî jî ev tişt bihê kirin. Me di nêzîkatî û teorîyên kesên cuda da fam kir ku kesên ku zimanê xwe yê zikmakî bi awayekî baş hîn nebin, dê ev bandora xwe li geşedana hişî jî bike. Rewşa nîvzimanîyê mînakeka baş ya vê têkilîyê ye. Çunkî me dît ku perwerdehîya bi zimanekî din dibe destpêka têkçûna perwerdehîya zimanê zikmakî. Ev jî bi awayekî neyînî bandora xwe li geşedana hişî ya zarokan dike, herwiha dibe sebeb ku zarok ji alîyê hişî ve ji afirînerîyê dûr bin. Ango dibe

sebeba zimanekî şaş, famkirina dereng û axiftina kêmpayv. Rewşa zarokên kurd yê dibistanan jî ji vê rewşê ra mînakêka herî baş e. Me dît ku perwerdehîya bi zimanekî din bûye sebeb ku ev zarok ji aliyên zimanî û hişî ve, rastî gelek pirs-girêkan dihên.

Ango bi kurtasî em dikarin bibêjin ku di navbera hunerên zimanî û fikirîna zarokan da pêwendîyeka balkêş heye. Herweha zarokên ku di zaroktîya pêşîn da ne, heke perwerdehîyeka zimanî ya baş bistînin dikarin wan hunerên hişî yê ku nikarin bi kar bînin jî bi kar bînin. Tişteka din jî heye ku divê em paşguh nekin, geşedana zimanî di bin bandora gelek faktorên wekî jîrî, zayend, civakî, aborî û tenduristîyê jî dimîne. Ji ber vê yekê, divê em ji aliyê zimanî ve zêdetir rê li ber zarokên xwe vekin. Em zarokên xwe bi çanda xwe, bi folklorê xwe û bi taybetî û xweşîya warê xwe mezin bikin û fersenda naskirina ziman û nirxên xwe bidin zarokên xwe, dê ev zarok ji aliyê hişî jî pêşveçûneka mezin nîşanî me bidin.

Çavkanî

- Arıca, E. (2003). *Otistik çocukların dil kullanımlarındaki farklılaşmalar*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Aydın, A. (1999). *Gelişim ve öğrenme psikolojisi*, Ankara: Anı.
- Bacanlı, H. , (2002). *Gelişim ve öğrenme*. Ankara: Nobel
- Baker, C. (2001). *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism* (Thir Edition b.). US: Multilingual Matters.
- Bayhan, P. û Artan İ. (2007). *Çocuk gelişimi ve eğitimi*. İstanbul: Morpa Kultur Yayınları.
- Damar, M. (2007). İsviçre'de yaşayan altı yaş türk çocuklarının dil kazanımlarına yönelik geliştirilen Türkçe dili etkinlikleri gözlem formu geçerlilik ve güvenilirlik çalışması . Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi
- Ergun, M. ve Özsüer S., (2008). *Vygotsky'nin yeniden değerlendirilmesi*, <http://www.egitim.aku.edu.tr/vygotsky.pdf>, adresinden 11 Ocak 2011 tarihinde edinilmiştir.
- Gander, M. J., & Gardiner, H. W. (2015). *Çocuk ve ergen gelişimi* (8 b.). (B. Onur, Çev.) Ankara: İmge.
- Güneş, F. (2014). *Türkçe öğretiminde yaklaşımlar ve modeller* (3. b.). Ankara: Pegem Akademi.
- Güvendir, E. ve Yıldız, I.G. (2014) *Dil edinimi*. Ankara: Anı
- Kıran, Z., & Kıran, A. (2006). *Dilbilime giriş*. İstanbul: Seçkin.
- Konrot, A. (2001). *Çocukta dil ve kavram gelişimi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Kürkçüoğlu, B. (2010). 0-6 yaş çocukların temel gelişim özellikleri: Bilişsel ve dil gelişimi. İ. Diken içinde, *Erken Çocukluk Eğitimi* (s. 136-167). Ankara: Pegem.
- Özdemir, A. (2002). *Bilişsel gelişim kuramları ışığında Türkçe'nin ana dil olarak öğretiminde yeni kuramlar*. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

- Öztürk, H. (1995). *Okulöncesi eğitim kurumlarına giden ve gitmeyen ilkokul birinci sınıf öğrencilerinin alıcı ve ifade edici dil düzeyleri*. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Piaget, J.,& Inhelder, B. (2020). *Çocuk psikolojisi*. İstanbul: Pinhan.
- Selçuk, Z. (2007). *Eğitim psikolojisi*. Ankara: Nobel.
- Senenmoğlu, N. (2007). *Gelişim öğrenme ve öğretim (Kuramdan Uygulamaya)*. İstanbul: Gönül.
- Sönmez, V., (2000). *Öğretmenlik mesleğine giriş*. Ankara: Anı
- Temiz, G. (2002), *Okulöncesi eğitimin çocuğun dil gelişimine olan etkisi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi
- Tulu, Y. (2009). *Ana dili Türkçe olan ve ana dili Türkçe olmayan ikidilli 4-7 yaş çocukların dil düzeylerine etki eden faktörlerin incelenmesi*. Konya: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Tümkaya, S. , Dil Gelişimi. M. E. Deniz (Ed.). *Erken çocukluk döneminde gelişim içinde*, Ankara,: Maya Akademi.
- Vygotsky, L. (2020). *Zihinsel gelişim süreçleri* (1 b.). (F. Ergiz, Çev.) İstanbul: Roza.
- Yavuzer, Haluk. (2018). *Çocuk psikolojisi* (42 b.). İstanbul: Remzi Kitapevi